

Małgorzata Stachurka

Jeszcze raz o "Borysie Godunowie" Aleksandra Puszkina

Acta Polono-Ruthenica 11, 39-47

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Stachurka
Orzysz – Olsztyn

Jeszcze raz o *Borysie Godunowie* Aleksandra Puszkina

Dramaturgia Puszkina wielokrotnie stanowiła materiał badań literaturoznawców. Analizowano budowę, jak również ewolucję dzieł i ich wątki. Interesujący etap twórczości stanowią „małe tragedie”, które powstały jesienią 1830 r. w Bołdinie. W tym okresie Puszkina zorientował się, że jego utwory dramatyczne nie mogą pojawić się na deskach teatralnych. Skutkiem tego jego praca nabrała wyraźnego charakteru poszukiwań nad istotą i możliwościami literatury przeznaczonej do prezentacji scenicznej. Powstał nowy gatunek, nie spotykany wcześniej w dramaturgii światowej, dla którego autor poszukiwał właściwej nazwy¹. Nieduże etiudy dramatyczne ukazywały los człowieka na tle różnych epok i charakterów narodowych. Odnosi się do nich interesująca uwaga Ludmiła Dymitrowa, iż „dramaturgia staje się dyskursem Puszkina o zesłaniu. Jej fabuły obejmują europejską przestrzeń kulturową, wyrażają najważniejsze okresy cywilizacji po Chrystusie. W *małych tragediach* ich autor demonstruje retrospektywne przejście od jednej kultury ku innej, ponieważ w przejściu tym jako mediator kulturalny spotykają się prawosławne chrześcijaństwo, religie Wschodu, francuski typ katolicyzmu i w pewnym stopniu angielski typ mistyki maseńskiej. W cyklu tym autor dokonuje rosyjskiej dramatyzacji ogólnoeuropejskiego procesu historycznego”².

Należy pamiętać, że swoistym preludium, a jednocześnie kamieniem węgielnym dla przyszłej twórczości dramatycznej Puszkina był *Borys Godunow*. Pierwsze ze swoich zakończonych dzieł dramatycznych Puszkina nazwał tragedią romantyczną. Starał się zawrzeć w niej wszystkie założenia własnej teorii dramatu. Podczas pracy nad utworem analizował systemy teatralne Europy Zachodniej, studiował krytykę klasycyzmu i nową teorię dramatu romantycznego,

¹ „Sceny dramatyczne”, „szkice dramatyczne”, „studia dramatyczne”. А. Еремин, *Пушкин в Нижегородском крае*, Горький 1951, s. 77–78.

² Л. Димитров, „Маленькие трагедии” А. С. Пушкина как русская драматизация европейской культурной истории. Доклад (на основе доклада прочитанного во время международной конференции „Болдинские чтения” в Болдине 17–18 сентября 2002 г.), s. 2.

zapoznawał się z książkami publikowanymi we Francji (oryginalnymi i w przekładzie z języka angielskiego i niemieckiego), z czasopismami, w których zamieszczano artykuły o teatrze i dramacie (np. francuski „Le Globe”)³. W wyniku owych studiów Puszkina zdecydował się na odrzucenie klasycznej zasady trzech jedności. Pozostał wierny jedynie zasadzie jedności akcji. W *Borysie Godunowie* nie ma też tradycyjnego podziału na pięć aktów. Kolejnym nowatorstwem było naruszenie czystości gatunku. Sceny tragiczne połączone zostały ze scenami, w których występowali ludzie prości i ordynami. Również przedstawienie charakterów i usposobienia bohaterów stanowiło *novum* dla dramaturgii tragicznej. Tradycyjny wiersz aleksandryjski Puszkina zastąpił białym pięciostopowym jambem, a także zdecydował się na indywidualizację struktury językowej oraz na połączenie wiersza z prozą⁴.

Eksperymenty z językiem, łączenie scen tragicznych i komicznych, rezygnacja z jedności miejsca i czasu, wprowadzanie prozaicznych replik i całych scen pisanych prozą to przykłady czerpania z dorobku Szekspira. Puszkina nie zdecydował się jednak na przejęcie metaforyki języka oraz elementów fantastycznych, zaproponowanych przez angielskiego dramaturga. Od dzieł Szekspira *Borysa Godunowa* odróżnia lakonizm, krótkość scen, a także sposób budowania wypowiedzi bohaterów. Postaci Puszkina nie tylko działają, ale i mówią w każdej sytuacji tak, jak wypowiadałyby się w prawdziwym życiu. Nie tłumaczą się widzowi. Ich wypowiedzi są opowiadaniem lub głośnymi rozmyślaniami⁵.

Pierwsza ukończona tragedia nie przyniosła autorowi sukcesu. Warto jednak spojrzeć na *Borysa Godunowa* jako na obraz jednej z europejskich przestrzeni kulturowych. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, iż Polska została potraktowana przez Puszkina jako istotna przestrzeń kulturowa. Dramat prezentuje wzorce i stereotypy na temat narodu polskiego. Jest to wizerunek Rzeczypospolitej z perspektywy wykształconego cudzoziemca. Wielokrotnie zwracano uwagę na niejednoznaczność związków Puszkina z Polską. Podobnie niejednoznaczne okazuje się porównanie Polski i Rosji we wspomnianym utworze. Przeciwstawione sobie zostały m.in. kultura i zwyczaje obu narodów. Przykłady określonych zachowań (typu: zdrada, przekupstwo) trudno uznać za charakterystyczną cechę narodową, stanowią raczej indywidualną przywarę. Zwraca jed-

³ Н. Г. Литвиненко, *Пушкин и театр. Формирование театральных воззрений*, Москва 1974, s. 152.

⁴ Ibidem, s. 198–215. Por. Г. В. Москвичева, *К проблеме жанра*, „Болдинские чтения”, Нижний Новгород 1991, s. 51–52.

⁵ С. Бонди, *О Пушкине. Статьи и исследования*, Москва 1983, s. 187–203. Por. Г. В. Москвичева, *Некоторые вопросы жанровой специфики трагедии А. С. Пушкина „Борис Годунов”*, „Болдинские чтения”, Горький 1986, s. 50–67.

nak uwagę dosyć specyficzne zaprezentowanie obu kultur. Szlachta polska ukazana została zgodnie z przyjętym przez Rosjan stereotypem:

Я знаю: твой гостеприимный замок
И пышностью блистает благородной
И славится хозяйкой молодой...⁶

Puszkin zgodnie z przyjętym kanonem pokazał Polaków podczas wspianiałego przyjęcia na cześć Samozwańca. Wspomina o polonezie i pięknej Marynie. Bardzo przerysowany przepych i rozmach, przysłowiowa gościnność i dyskusja przy gorzałce – charakterystyczne dla środowiska polskiego – stanowią jaskrawy kontrast z religijnością i skromnością rosyjską⁷, z niezbadaną, mroczną tajemnicą duszy rosyjskiej, o której wspominał Fiodor Dostojewski. Zachodni sąsiad Rosji ukazany został poprzez pryzmat asocjacji, jakie nagromadziły się w związku z wieloletnim współistnieniem obu narodów. Puszkin spogląda na to z perspektywy swoich czasów. Bez wątpienia podziela poglądy Karamzina i Kanta, z których pierwszy sugerował konieczność ujarznienia buńczucznej i zuchwałej Polski oraz podporządkowania jej Rosji, drugi zaś uważał naród polski za przykład zjawiska, które na płaszczyźnie etyki określone zostało jako prymat bezrozumnej ekspansji samowoli nad ograniczoną przez prawodawstwo rozumu wolą. Tu jednak należy dodać, iż Kant, bezpośredni świadek rozbiorów Polski, był przeciwnikiem jakiegokolwiek interwencji zewnętrznej w sprawy Rzeczypospolitej. Uznał ją za brutalne naruszanie prawa międzynarodowego.

Trzeba pamiętać, iż wykształcony w carskosielskim liceum Puszkin zdawał sobie także sprawę z istotnego wkładu narodu polskiego w tradycję i kulturę europejską. Owo zjawisko Janusz Tazbir scharakteryzował następująco: „Położona na styku dwóch kultur, azjatyckiej i europejskiej, Rzeczpospolita z pierwszej przejmowała kulturę materialną, z drugiej – duchową. W konsekwencji obrońcą złotej wolności był ubrany z turecka szlachcic. Kultura tego stanu, zwana potocznie sarmatyzmem, stanowiła do pewnego stopnia wynik symbiozy wpływów dwóch kontynentów: Azji i Europy. Jako taka przychodziła jednak zdecydowanie nie w porę [...], mianowicie w momencie, gdy wkraczająca na drogę walki o hegemonię nad światem Europa ani jakiegokolwiek symbiozy, ani też związanego z nią pośrednictwa kulturowego zdecydowanie sobie nie życzyła. Niezmiernie owocne okazało się ono natomiast w kierunku wprost przeciwnym,

⁶ А. С. Пушкин, *Собрание сочинений в десяти томах*. Том четвертый: *Евгений Онегин*. *Драматические произведения*, Москва 1975, s. 220.

⁷ Пор. Г. В. Москвичева, *Ремарки в трагедии А. С. Пушкина „Борис Годунов” в связи с жанровой традицией*. (*К проблеме историзма*), „Болдинские чтения”, Горький 1987, s. 147–148.

mianowicie – w przekazywaniu cywilizacji zachodnioeuropejskiej na wschód kontynentu. I w tym właśnie dziele kultura polska XVII w. odegrała szczególnie doniosłą rolę [...] Brückner wyraził przed laty pogląd, iż europeizacja Rosji, zapoczątkowana przez Piotra Wielkiego, przerwała polonizację tego kraju, jaka miała miejsce za rządów jego poprzedników. Car ten »ponad głowy polskie sięgnął wprost do Zachodu [...] powolniejszy proces polszczenia zastąpił gwałtownym, pospiesznym, zachodnim«. Rzekoma sprzeczność wydaje się jednak polegać na nieporozumieniu: to właśnie dzięki naszemu pośrednictwu państwo moskiewskie już w XVII w. wchodziło w krąg nowożytnej kultury europejskiej. Okres ten przygotował grunt pod cywilizacyjne reformy Piotra Wielkiego oraz umożliwił ich przeprowadzenie. Moskwa skorzystała na tym, że Polacy o wiele wcześniej od swych wschodnich sąsiadów poczuli się dziedzicami i współtwórcami najświetniejszych, szczytowych osiągnięć naszego kontynentu”⁸.

Jak podkreślił Jan Orłowski, stanowisko Puszkina wobec kwestii polskiej kształtowały wydarzenia polityczne, znajomość historii konfliktów polsko-rosyjskich oraz osobiste kontakty z Polakami i kulturą polską. Jego ojciec, Sergiusz Lwowicz Puszkina, przez pewien czas był urzędnikiem w Warszawie, zaś brat, Lew Siergiejewicz, uczestniczył w tłumieniu powstania listopadowego. Znane są listy Puszkina do Elżbiety Chitrowo, córki marszałka Kutuzowa, w których poeta negatywnie oceniał powstanie polskie i dążenie Polaków do niezależnienia się od wpływów rosyjskich⁹. Inne polskie elementy, które znalazły wyraz w twórczości Puszkina, to polskie książki i książki o Polsce w jego bibliotece domowej, wyniesione z liceum w Carskim Siole kult Kościuszki – polskiego bohatera narodowego, który dla autora *Borysa Godunowa* był symbolem ukochania wolności i narodowej dumy narodu polskiego¹⁰, dyskurs z obietnicami cara dotyczącymi reform konstytucyjnych w Polsce (wiersz *Сказку. Noël*), znajomość z hrabią Olizarem i jej literacka spuścizna (*Do hr. Olizara*)¹¹, znajomość z Mickiewiczem¹².

⁸ J. Tazbir, *Sarmaci w roli pośredników*, „Niezbędnik Inteligenta”. Bezpłatny dodatek do tygodnika „Polityka”, nr 38, 18 września 2004, s. 28, 30.

⁹ J. Orłowski, *Z dziejów antypolskich obsesji w literaturze rosyjskiej*, Warszawa 1992, s. 70–75.

¹⁰ Por. wypowiedź Puszkina skierowaną do Tadeusza Bułharyna: „Не то беда, что ты поляк./ Костюшко лях, Мицкевич лях!” Cyt. za: Н. Фортунатов, *Эффект Болдинской осени*, Нижний Новгород 1999, s. 98.

¹¹ Dzieje kontaktów hr. Gustawa Olizara z Aleksandrem Puszkinem oraz analizę wiersza *Do hr. Olizara* przedstawił Andrzej Dworski w artykule pt. „Do hr. Olizara” Aleksandra Puszkina. *Próba interpretacji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensia II”, nr 129, s. 29–60. Por. Д. П. Ивинский, *Пушкин и Мицкевич. Материалы к истории литературных отношений 1826–1829*, Москва 1999, s. 76–84.

¹² O kształtowaniu się i znaczeniu mitu przyjaźni Puszkina z Mickiewiczem zob.: Д. П. Ивинский, *Пушкин и Мицкевич...*, s. 5–25; Д. П. Ивинский, *Взаимоотношения А. С. Пушкина и Адама Мицкевича как культурный миф (начало формирования мифа)*, [w:] *Научные доклады*

Borys Godunow Puszkina doczekał się licznych omówień. Wśród nich można odnaleźć komentarz i przypisy Leona Gomolickiego do tekstu dramatu. Znajdujemy tam krótką informację, iż do osób fikcyjnych w utworze należą: Pimen, Afanasij Michajłowicz Puszkina, syn Andrzeja Kurbskiego, Warłaam i Misail, Fikołka – Żelazny Kołpak, szlachcic Rożnow, a także Polacy: zakonnik Czerniakowski i szlachcic Sobański¹³. Intrygująco brzmi zapis: „syn Andrzeja Kurbskiego”. Kim okazuje się być ów Kurbski? Kurbski, postać fikcyjna, to syn kazańskiego bohatera, który prowadził korespondencję z carem Iwanem Groźnym, a w 1564 r. (po zwycięstwie Polaków pod Czaśnikami i przed ich zwycięstwem pod Orszą) przeszedł na stronę Zygmunta Augusta i dostał od niego posiadłości. Ludwik Bazylow pisał o nim w sposób następujący: „Do początku lat sześćdziesiątych Kurbski wiernie służył młodemu Iwanowi Groźnemu, cieszył się jego wielkimi względami, należał do tzw. Rady Wybranej, brał udział w wyprawach na Chanat Kazański i w operacjach wojskowych pierwszego okresu wojny o Inflanty. 30 IV 1564 r. opuścił szeregi i zbiegł do Rzeczypospolitej, ratując zresztą w ten sposób życie – po pewnych niepowodzeniach wojennych decyzja o jego losach została już podjęta. W Polsce otrzymał Kurbski dobra ziemskie od króla Zygmunta Augusta, osiadł w nich i zajął się nauką. Czasu nie tracił, a talentu też mu nie brakowało, wziął się więc po kilku latach do pisania. Jeszcze zresztą w 1564 r. napisał i przekazał carowi list (*posłanije*) z oskarżeniem o stosowanie strasznych represji wobec niewinnych ludzi. Niezależnie od treści, Kurbski już w tym pierwszym liście dowiódł swoich umiejętności i nie bez racji historycy literatury nazywają ten utwór arcydziełem prozy oratorskiej. Co do treści, zdania bywają bardzo podzielone, a Kurbskiemu zarzuca się co najmniej stronniczość, może lepiej byłoby powiedzieć jednostronność. Prawdziwie obiektywny sąd nie

филологического факультета МГУ, Москва 1998, вып. 3, s. 149–160; А. В. Лапатов, *Пушкин и Мицкевич: личная дружба или творческое содружество? (К проблеме литературоведческой мифологии)*, [в:] А. С. Пушкин и мир славянской культуры (К 200-летию со дня рождения поэта), ред. Л. Н. Будагова, Москва 2000, s. 112–130; Б. Бялокозович, *Адам Мицкевич в поэтическом восприятии А. С. Пушкина: образ и символ*, [в:] *Художественное мышление в литературе XIX–XX веков. Межвузовский тематический сборник научных трудов*, ред. В. И. Грешных, Калининград 1994, s. 3–13; В. Бялокозович, *Адам Mickiewicz jako poetycki symbol polsko-litewskiego i polsko-wschodniosłowiańskiego zbliżenia, porozumienia i współpracy*, [w:] *Słowo, tekst. Czas. Materiały III Międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej 200-leciu urodzin Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina*, pod red. L. M. Aleksiejenki, Szczecin 1999, s. 11–21; U. Marchel, *Mickiewicz a Puszkina – wzajemne przekłady*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. VI, Olsztyn 2001, s. 271–273; J. Świdziński, *Adam Mickiewicz w opiniach rosyjskich i radzieckich*, Poznań 1992. Pr. także bibliografię w pracy: M. Stachurka, *Wzajemne stosunki Mickiewicza i Puszkina w świetle badań naukowych*, praca magisterska, Olsztyn 1995, s. 123–126.

¹³ Przypisy: L. Gomolicki [w:] A. Puszkina, *Dzieła wybrane*, t. IV: *Utwory dramatyczne*, Warszawa 1956, s. 264–265.

powinien być jednak zbyt trudny: z punktu widzenia interesów państwa i jego rozwoju Groźny bronił słusznej sprawy, a nie bojarzy, i w tym sensie mało się przydał Rosji list Kurbskiego, który w swoich bezpośrednich oskarżeniach miał jednak oczywiście rację. W połowie lat siedemdziesiątych Kurbski napisał dłuższy, zwarty utwór, nasycony też konkretną treścią historyczną: *Historię o wielkim księciu moskiewskim (Istorija o wielikom kniazie moskowskom)*. Jest to, rzecz jasna, znowu pamflet wymierzony przeciw Groźnemu, cenny dla historyka ze względu na zawarte w nim wiadomości. Oprócz tego, utrzymywała się jeszcze osobliwa »korespondencja« z carem; łącznie Kurbski wysłał do niego cztery listy, a dwa razy – co jest najbardziej charakterystyczne, otrzymał nawet odpowiedź. Nie tylko pierwszy list, lecz w ogóle cała twórczość Kurbskiego ma dużą wartość historyczną i literacką¹⁴.

Syn Kurbskiego, pojawiający się na kartach dramatu Puszkina, wychowany w środowisku nieruskim, okazuje się być najdzielniejszym i najlepszym z ruskich żołnierzy. Przeciwwstawia się go Lachom, którzy ustąpili na polu walki wobec sił skupionych wokół księcia Szujskiego. Puszkina, tworząc wizerunek Rosjanina patrioty, mógł nadać mu nazwisko neutralne, nie wywołujące skojarzeń z żadną autentyczną postacią historyczną. Nasuwa się więc pytanie, dlaczego taką rolę powierzono postaci, której nazwisko nie pozwala na jednoznaczną ocenę. Wyjaśnienie w pewnym sensie przynosi wypowiedź Galiny Moskwiczewej, która uważa, że na drodze do tronu moskiewskiego Samozwaniec opierał się na siłach zewnętrznych, w tym polskich, gromadził wokół siebie odsuniętych od łask bojarów rosyjskich, którzy ratowali się ucieczką za granicę przed Iwanem Groźnym¹⁵. Trudno jednak uznać ten argument za ostatecznie wyczerpujący problem.

Kolejną osobą dramatu, na którą warto zwrócić uwagę, jest szlachcic Sobański. Jest to również postać fikcyjna. Jak wiadomo, Puszkina wielokrotnie umieszczał w utworach elementy autobiograficzne i z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że tak było i w tym przypadku. Wśród bohaterów dramatu krążył niejaki Puszkina (zapewne *alter ego* jednego ze znamienitych przodków pisarza). W innym fragmencie tegoż utworu W. Listow odkrył kolejną osobistą aluzję – informację o 72-metrowej dzwonnicy Monasteru Nowodziewiczego, którą zbudowano w latach 1689–1690, tj. w początkach panowania Piotra I. Pejzaż Dziewiczego Pola pokazany został przez pryzmat prywatnych wspomnień poety z okresu przedlicealnego¹⁶.

¹⁴ L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. I, Warszawa 1983, s. 27–29.

¹⁵ Г. В. Москвичева, *Некоторые вопросы...*, s. 65.

¹⁶ В. С. Листов, *К истолкованию „исторических неточностей” в „Борисе Годунове” и „Арапе Петра Великого”*, „Болдинские чтения”, Горький 1985, s. 176.

Podczas tworzenia dramatu poeta musiał mieć jeszcze w pamięci postać pięknej Polki – Karoliny Sobańskiej. Bardzo prawdopodobne, że wspomnienia te mogły wpłynąć na ostateczny wizerunek Maryny Mniszech, która swą urodą zawojowała Samozwańca. Karolina Rozalia Tekla Sobańska z Rzewuskich była agentką Iwana Witta, zbierała informacje o Mickiewiczu i Puszkynie. „Dla niej podobać się było rzeczą tak naturalną, jak oddychać. Uderzała nie tylko wdziękami, ale i rzadkim dowcipem, i niesłychaną subtelnością w kokieterii. Sama nie wiedziała, gdzie się u niej kończy szczerłość, a zaczyna udawanie. Cały żywot jej był długim ciągiem salonowych zwycięstw [...]. U niej wszelkie uczucia przywdziewały do tego stopnia pozór prawdy, iż największy znawca brał fałszywe kamienie za najczystszej wody brylanty. Jak w mitologicznych baśniach wróżka dotknięta talizmanem wraca do swych kształtów rzeczywistych, tak dla Mickiewicza talizmanem był geniusz jego, który nie mógł pozostać długo w zaślepieniu...”¹⁷. Pisano o niej również, iż była „najpiękniejszą z żyjących wówczas w Odessie Polek: wesoła, wytworna, żywa, wszechstronnie wykształcona, wielbicielka sztuk pięknych, śliczna pianistka była duszą tego towarzystwa, do którego należała”¹⁸. Niektórzy literaturoznawcy są zdania, że wiersz Puszkina *Простишь ли мне ревнивые мечты* poświęcony został nie Amalii Riznicz, a właśnie Karolinie Sobańskiej. 11 listopada 1823 r., w dniu powstania utworu, poeta był w cerkwi na chrzcinach syna Woroncowów. Wówczas Karolina Sobańska, włożywszy palce do wody święconej, dotknęła czoła poety. W rękopisach Puszkina z tego dnia znalazł się zapisek: *Chrzest*¹⁹. W świetle owych faktów zarówno postać Maryny, jak i szlachcica Sobańskiego należałoby potraktować jako elementy autobiograficzne w utworze.

Wśród nazwisk autentycznych postaci wymienionych przez Puszkina w dramacie pojawił się Piotr Łukicz Chruszczow. L. Gomolicki wyjaśnia, iż był on „pierwszym *hołową* dońskich Kozaków i oskarżycielem Samozwańca, który stracił go w Putywlu w 1605 r.”²⁰ Jednakże Piotr Chruszczow, postać historyczna, pojawił się również w okresie rządów Katarzyny II. Brał udział w spisku, którego celem było wyniesienie na tron uwięzionego przez Katarzynę II Iwana Antonowicza, byłego cara. W czasie śledztwa, które zaczęło się po aresztowaniach w październiku 1762 r., ustalono winę porucznika i skazano go na karę śmierci. Carowa w swoim pierwszym manifeście koronacyjnym zamieniła m.in.

¹⁷ Cyt. za: W. Woroszyński, *Kto zabił Puszkina*, Warszawa 1991, s. 253.

¹⁸ *Пушкинские места. Путеводитель*, ч. 2, Москва 1988, s. 165.

¹⁹ *Ibidem*, s. 165.

²⁰ A. Puszkina, *Dzieła...*, s. 262.

tę karę śmierci na piętnowanie, wykluczenie ze stanu szlacheckiego i dożywotnie zesłanie na Kamczatkę. Po dziesięciu latach Chruszczow uciekł z Kamczatki wspólnie z Beniowskim (sic!) i wstąpił na służbę francuską²¹. Puszkina żywo interesował się historią, szczególnie wnikliwie studiował wydarzenia z czasów panowania Piotra I i Katarzyny II. Trudno bez szczegółowych badań (zarówno genealogicznych, jak również *stricte* historycznych) postawić tezę, iż uwypuklenie roli postaci Chruszczowa na kartach dramatu miało na celu skojarzenie jego postaci z losami porucznika, który pod koniec XVIII w. uciekł za granicę w towarzystwie Polaka. Bez wątplenia jednak wspomniana zbieżność nazwisk jest intrygująca.

„W *Borysie Godunowie* Puszkina przeciwstawia nie tylko tyrańską władzę »niememu ludowi«, ale i dwie różne kultury narodowe, które sięgają do odmiennych źródeł i historycznie są sobie obce – pisał J. Orłowski. Rosyjskość w ujęciu Puszkina tkwi swymi korzeniami w ludowej i słowiańskiej w swej istocie tradycji staroruskiej. Kulturę Polski feudalnej traktował poeta jako wytwór oderwany od rodzimej gleby, obcy, wynarodowiony, przesiąknięty pierwiastkami zapożyczonymi z łacińsko-katolickiej cywilizacji Zachodu. Ta zasadnicza odmienność tradycji kulturowej Rosji i Polski jest według Puszkina przyczyną odwiecznej waśni obydwu państw i narodów. W jego rozumieniu wynik owego sporu dziejowego przesądziła historia na korzyść Rosji, czego potwierdzenie widział w upadku Polski. Jej władcy – zdaniem poety – oderwawszy się od ludu, sami pozbawili swój kraj życiodajnej siły i skazali go na nieuchronną klęskę. Taka »wynarodowiona« Polska nie była w stanie oprzeć się Rosji silnej mocą ducha swego ludu, liczyła tylko na pomoc Zachodu i dlatego stanowiła stałe zagrożenie dla państwa rosyjskiego. Na takich właśnie przesłankach opierał Puszkina swoje stanowisko w kwestii polskiej”²².

Powyższa opinia, moim zdaniem, jest zbyt kategoryczna. Współczesne badania nad tekstami Puszkina niejednokrotnie potwierdziły, że nie jest możliwe jednoznaczne określenie stosunku rosyjskiego wieszczka do Polski i Polaków. Poglądy Puszkina na sprawę Polski różniły się od jego osobistych stosunków z Polakami, jednakże opinię na temat istotnej roli kultury Rzeczypospolitej i jej znaczenia dla Rosji i Europy Zachodniej pisarz musiał mieć ostatecznie skryształizowaną i niezmienną.

²¹ W. A. Serczyk, *Katarzyna II – carowa Rosji*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1983, s. 132–135.

²² J. Orłowski, op. cit., s. 74–75.

Резюме*Еще раз о „Борисе Годунове” Александра Пушкина*

Трагедию *Борис Годунов* надо считать картиной существенного культурного пространства. Драма изображает общепринятые стереотипы и образцы касающиеся польского народа, однако обращает внимание на неоднозначность взаимоотношений Пушкина с Польшей. Поэт противопоставил в произведении культуру и обычаи обоих народов, подобрал героев, чьи фамилии и поведение могли вызывать у внимательного читателя сомнения, а также ассоциации с биографией писателя. Действующими лицами оказались м. пр. вымышленный сын Андрея Курбского – казанского героя, шляхтич Собанский – возможно связан с агентом Каролиной Собанской, таинственный и неоднозначный Пётр Лукич Хрущов. Современные исследования текстов Пушкина подтвердили, что невозможно однозначно определить взаимоотношения русского поэта с Польшей и поляками. Взгляды Пушкина на дела Польши отличались от его личных взаимоотношений с соотечественниками Мицкевича, но, вероятно, мнение на тему существенной роли культуры Речи Посполитой и ее значение для России и Западной Европы было у писателя неизменным и окончательно выкристаллизованное.

Summary*Once again about „Boris Godunov” by Alexandr Pushkin*

The tragedy *Borys Godunov* should be admitted to be a picture of an essential culture space. The drama represents generally accepted stereotypes and patterns referring to the Polish nation, however it pays attention to diversity of meaning of Pushkin's attitude towards Poland. The poet contrasted in the work culture and customs of both nations, he chose heroes, whose names and behaviour evoked readers' doubts and associations with the biography of Pushkin. Characters of the drama are among others: the fictitious son of Andrzej Kurbski – the Kazakh hero, the nobleman Sobański – in all probability related to the emissary Karolina Sobańska, mysterious and susceptible of various interpretations Piotr Łukicz Chruszczow. Present Pushkin's texts researches confirmed, that impossible is univocal defining the poet's mutual relations to Poland and the Polish. Pushkin's views on the Polish matter differed from his personal connections with Mickiewicz's compatriots, but, probably, he had the invariable and finally specified opinion on the real weight of the Republic of Poland's culture and its meaning for Russia and Western Europe.